

ÜÇLEMENİN DÖNGÜSÜ

Mustafa Alagöz

Olgular ve olaylar tanımlanır, ama insan tanınır. Tanımlamak muhatabı bir nesne haline getirir, tanımak ise özne kılar... Tanımlamak yöntem ve formalite oluşturup işlevli kılmayı ve onu kullanmayı gerektirir, tanımak ise anlayışla olur, anlayış geliştirir ve iletişim doğurur. Birincisi insan–nesne ilişki alanına aittir, ikincisi ise insan–insan ilişki alanına... Ve insan ilişkilerine, eğer sonsuza açılan iki kapı olarak bakarsak, bu iki uç arasında gezinip dururuz. İlişkilerimizde *ötekini* bir nesneye indirgemek ya da bir özne konumuna yükseltmek, kendi benliğimizi tahrip etmek ya da kendi doğamızın sonsuz güzelliklerini yaşamakla eş anlamlıdır.

Özne Kılmak; bu, her insanın yaşamında hem aradığı, hem yarattığı, hem de yıkıp döktüğü bir ilişkiler sürecidir. Kendimizi şu veya bu şekilde kendine özgü inançları, tepkileri, umutları ve arayışları olan birer *özne* olarak biçimlendirebiliriz, ama *ötekini* özne kılmak; işte bu nokta kendimizle ve dış dünyayla iç içe olduğumuz kaotik bir süreçtir.

Ötekini özne kılmadan insan öznelenebilir mi? Yanıtım hayır. Özne olmak aslında tanık olmaktır, tanık olan '*Ben*' diyebilendir. Ben olmak ise Ben'in yapılandırılması anlamına gelir; yani sorumluluk alan, ereği olan, eylemlerinin içeriğini belirleyip bunu hayata geçiren ve içsel değerleri ile kendi kendini denetleyen...

Varlığımızın özü, yaşamımızın temel dürtüsü olan bu hakikat farklı biçimlerde, farklı *özneler* aracılığıyla farklı koşullar içinden bizim kulağımıza üflenmiştir. Duyup duymamak yine bizlerin emeğine bağlı kalmaktadır. Aslında bu hakikatler hangi insanın kalbinde doğup, aklında biçimlenip, dilinde kelâm olmuşsa, o beşeri bir *insan* yapmıştır. Dönüştürücü özneler onlardır. Bu öznelerin taklitçileri, takipçileri, inananları ve tapınanları hep olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Ama onların hiçbirisi kimseden bunu istememişlerdir, sadece şu uyarıyı yapmışlardır: "*Ben kendi tutkumu izledim, emeğimi, yüreğimi ve aklımı ortaya koydum, bu hakikatleri keşfettim. Bu yetenek ve kaynak her birinizde var, siz de kendi yolunuzu izleyin, göreceksiniz.*"

İşte, tarihin içinden, aklın derinliklerinden ve tecrübenin eminliğinden doğup gelen bu kelâmlara birkaç örnek: "*Ehye aşer ehye*" (Ben olan Ben), "*Sorgulanmamış hayat, hayat değildir*", "*Ene'l Hakk*", "*Düşünüyorum-varım*", "*Bir ben var benden içeri*", "*Biz sorumluluğu dağlara, taşlara teklif ettik, onu cahil ve zalim olan insan kabul etti*", "*Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür insan.*"

Bu durum insanı evrende ayırık kılan temel niteliktir: kendini özne olarak yaratmak zorunda olması ve bunun sorumluluğunun da yalnızca kendisinde olması. Söz konusu sorumluluğun sürekli içimizden bizi uarması, öte yandan bu uyarının itkisi ile yaşamın içine dalmanın tehlikeleri benliğimizin ezeli–ebedi gerilim hattını oluşturur.

Kadim bir özdeyiş şöyle der: “*İncinme, incitme.*” İncitmek kolay ama incinmemek zordur. İlk bakışta tersi olması gerekirmiş gibi bir çağrışım uyanabilir, ama biraz yakından bakılınca sözün gücü anlaşılabilir. İnsan kendini biraz kontrol edebilirse incitmeyi başarabilir, ama incinmemek o kadar kolay değildir; çünkü işin içine ego girer. Burası hem nefsin, hem bilinçaltının karanlık güçleriyle karışık bir âlemdir. Bize rağmen farkına varamadığımız içimizdeki bu başıboş güçlerin tepkileri bizden açığa çıkar. Egonun kendine göre direnci ve beklentileri vardır. Onun en temel özelliği öncelikle *ayrıksı, özel olduğu* zannıdır, ikincisi ise hep onaylanmak istemesidir.

Ego bir anlamda gölgedir; benliğin kendisi değildir, ama benlikten doğar ve onu etkiler. İnsan, yaşamında iki kaynaktan enerji toplayarak kendini gerçekleştirir: birincisi içgüdüler ve toplum kaynaklı dürtüler, bedensel arzular ve kişisel çıkarlar için varolmak, ikincisi ise tinsel dediğimiz, değerlere bağlı eylemler, anlam için var olmak. Her birimiz bu iki kutbun birliğiyle donanımlıyız. Birinci kutuptan kaynaklanan uyarılar doğa kökenli, kendiliğindedir. Onları gerçekleştirirken irade bizdedir, ancak özgür değiliz. Eylemlerimizin ve amaçlarımızın içeriğini biz belirlemeyiz, varlığımızdan kaynaklanan bu uyarılar bizi harekete geçirir, kendi taleplerinin karşılanmasını dayatır.

Ereğe bağlı, anlamlı, hiçbir görev ve zorunluluğun dayatması olmaksızın kendini var etmek–gerçekleştirmek ise özel çaba gerektirir. İnsan, ister içten, ister dıştan olsun, kendisine yaptırılanların değil, kendi yaptıklarının ürünüdür. Bu süreç özgün–özgür birey olma yolculuğudur ve sonsuzdur; çünkü bu alan yaratım alanıdır ve yaratımda sınır yoktur.

İçgüdü ve toplumsal–kişisel kökenli yaşam anlayışı insanı şaşkına çevirir. Varlığımızdan kaynaklanan bu talepler dışarıdan gelen uyarılara bağlı olarak yön değiştirir. Uyarın çoğaldıkça insanların yön değiştirmesi de o ölçüde değişken olur. Kendine bir duruş noktası belirlemeyen insan neye tutunacağını ve nereye döneceğini belirleyemez. Bu durumda güvensizlik, tedirginlik, hırs, açgözlülük, kıskançlık gibi haller insan zihninde şaşkınlık yaratır. Sonuç olarak insan kendini köksüz hissetmeye başlar.

Çaresiz, güvensiz insan varlığından kaynaklanan güvenlik duygusunun baskısıyla kendine bir sığınak arar. Aradığı sığınağı bulamasa bile yaratır, kendine özgü putlar edinir, yaşamını güvenli ve anlamlı kıldığını zannettiği güçlere bağlanıp onları ilâhlaştırır. İlâh edinmekten kastımız, onun hükmü altına girmek, onu kendi için dokunulmaz kılmak, etkinliklerinin ruhu haline getirmektir. Bu anlamda ilâhsız insan yoktur, sadece ilâhların niteliği farklıdır: En sıradan bir alışkanlık olabileceği gibi çok iddialı, tutkulu düşünsel sistemler de olabilir. Adrenalin heyecanı, şiddetseverlik, para ve mevki tutkusu, kendi kişiliğini abartmak, bir yetenek, çocuk, şöhret, gelenek ve daha sayılabilecek pek çok şey bu işlevi yerine getiren birer araç (ilâh) haline gelebilir.

İlâhlara ibadet ederiz; yani kendimizi gerçekleştirmemize ve anlamlı bulmamıza olanak sağladığını zannettiğimiz güce bağlı kalarak etkinlikler yaparız. Ama bu insana aradığı tatmini verir mi? Bunun yanıtını öncelikle kendimizde, daha sonra da çevremizde olup bitenlerde ve tarihte görebiliriz: Hayır, insan bu yolla özlediği meskeni ve duyumsamak istediği sükûnu bulamıyor.

İlâh edinmek insanın kendi bütünlüğünü parçalamasıdır. Ne yazık ki –öte yandan ne de güzel ki– kendini parçalanmış hissetmek sadece biz insanlara özgü bir durum; çünkü bilinç varlığıyız. Parçalıyız; bedenimizle doğaya bağımlıyız, bu bir yanımız ama bilincimizle de ona aşkınız. Doğa yanımız hayvansal (canlı anlamında), bilinç yanımız ise tanrısal (anlamalı, yaratıcı anlamında)... Doğallıktan tanrısallığa yükselmek kendiliğinden olamıyor; bilinçli, ilkeli ve sorgulamalı olarak insanın kendi kendine yüklediği sorumlulukla oluyor. Farkında olalım ya da olmayalım, aslında aradığımız temel yönelimimiz tanrısallıktır; çünkü bizim özümüz, geleneğin deyişiyle *fitratımız* bu.

İbadetler ve dualar bunun içindir. Temel yönelim diye bir enerjiye sahipsek; mutlu, huzurlu, anlamlı bir yaşamın hasreti içindeyse, bunu gerçekleştirmenin de gayreti içindeyiz demektir.

İbadetsiz (amaçlı eylem) ve duasız (coşkulu ve tutkulu bir yönelim) olmaksızın varlığımızdan kaynaklanan manevi doluluk özlemine erişilemiyor. (İbadet korkudan kaynaklanan kölelik değil, dua da duvarın öteki tarafındaki dünya için yapılan bir dilencilik değil). İnsan, varlığı gereği mutlu, doyumlu ve kendisiyle bağlı bir yaşam özlemini içinde hep taşır. Bu noktadan hareketle ilâhsız insan olamayacağı gibi ibadetsiz ve duasız insanın da olamayacağını söyleyebiliriz.

Bu söylediklerimiz içimizde somut olarak yaşayan şu güçlerin olduğunu gösterir: güvenlik, değerli bulunma–sevilme–anlamlı bulunma ve kendini gerçekleştirme. Güvenlik doğrudan bedensel varlığımızdan kaynaklanır. Kendini gerçekleştirme fitratımızdan, içimizdeki yetilerin itkisinden, bilinçli varlık oluşumuzdan doğar. Sevilme–değerli bulunma ise bu iki kaynak arasındaki yolculukta ortaya çıkar. Güvende olmak ve kendini gerçekleştirmek birbirine ters yönelimli, hem de birbirini tamamlayan iki kutuptur. Güvende olmak elde ettiklerimizi korumak ve çoğaltmak eğilimlidir, kendini gerçekleştirmek ise var olanı aşmak, bilinmeyen açığa çıkarmak, yaratmak ve orada yaşamak. Başka bir söylemle, sunulan ve bulunanla yetinmeyip olanı dönüştürmek ve olmayanı var etmektir.

Olmayanı var etmek, var olanı bilmenin ötesindedir. Var olanları bilmek ilimdir; ilim var olanların bilgisini toplamaktır. Ancak kendini gerçekleştirmek, aynı anlama gelmek üzere kendini var etmektir. Anlamlı olmak nesnelere bilgisini de kullanarak fikir oluşturmaya bağlıdır; Fikirlerimizin mimarı, uygulayıcısı ve sorumlusu oluruz. Burası insan olma yolculuğudur. Bu yolculuk sevginin, değerli bulunmanın, bir anlam ifade etmenin nesnel–anlaşılabilecek–deneyimlenebilir ve gözlemlenebilir açık seçik dünyasıdır.

Kendiyle dolmak, kendi bütünlüğüne ermek, yaşamı hem bir doluluk, hem de bir çocuk heyecanıyla yaşamak olanaklıdır. Bu olanağı gerçeğe dönüştürmek insanın yerine getirmek çabasından kurtulamadığı varoluşsal bir özlemdir. Bu özlemin ne denli kuvvetli olduğu şu modern dönemlerde kendini nasıl da çığlık çığlığa hissettiriyor. Boşuna söylenmemiş: “*Bakın insan ömrüne hüsrandır–hasret içindedir,*” diye. Bu hasretin zemini içimizde, ama onu aşmanın, kendi meskeninde sükûn içinde yaşamasının güçleri de... İnsan diğer özellikleri yanında kendini kandırarak da bir varlıktır. Zanlarıyla, oyalanmalarıyla kendini avutabilir, ama özündeki bütünlük arayışı, kendiyle barışık ve sevgiyle dolma, anlamlı bulunma özlemi hep onun içinde yanar durur.

Bu kadar teknik gelişme, bu kadar kültürel zenginlik, bu denli çok iletişim, yaşamı kolaylaştıran bu kadar çok nimete rağmen insanın huzursuzluğu ve tatminsizliği de o denli büyük. Bu durum insanı düşünmeye ve arayışa yöneltmeye, kim olduğunu, niçin var olduğunu, bütün bu olup bitenlerin anlamının ne olduğunu sorgulamaya yöneltmeye yetmez mi?

Yunus yüzyıllar öncesinden söylemiş, ne de güzel söylemiş:

*“Kemdürür yoksulluktan nicelerin varlığı
Bunca varlık var iken gitmez gönül darlığı.”*